

Kompozicionální aspekt v latině

■ MARTINA VANÍKOVÁ (Praha)

„Hledisku dokonavosti a nedokonavosti se musí podřizovati každý slovesný děj a v každém jazyku.“

STIEBITZ (1928, s. 14)

Abstract:

Compositional Aspect in Latin

The bibliography regarding aspect in Latin is immense, yet no agreement on the matter has been reached so far. There are theories stating that nothing like aspect can be found in Latin, theories viewing the opposition imperfectum versus perfectum as an aspectual one, theories working with preverbials and/or infixes like *-sc-* as aspectual markers etc. All the above mentioned theories perceive the aspect as a verbal characteristic. However, as the recent works on the field of aspectology convincingly show, the aspect is encoded in the whole sentence and its elements – in the subject and its (un)specified quantity, in adverbials, etc. In the present paper, we show the deficiency of the theories that work with the aspect as a verbal quality, we present the compositional view on aspect in general, and we discuss the elements of the Latin sentence that might play a role when considering Latin aspect as a compositional one.

key words: Latin; aspect; grammatical aspect; compositional aspect; Aktionsart; preverbs; telicity

klíčová slova: latina; slovesný vid; gramatický aspekt; kompozicionální aspekt; Aktionsart; preverbia; telicita

I. Obecně o aspektu

O slovesném vidu, resp. aspektu bylo napsáno nepřeberné množství studií, a to jak obecných, tak speciálních věnujících se jednotlivým jazykům. Přesto není do dnešní doby mezi lingvisty shoda nejen ohledně vymezení těchto kategorií, ale ani ohledně jejich názvů. V anglicky psaných studiích se setkáme s termíny „aspect“, „viewpoint“,¹ „grammatical aspect“,² termínem „lexical

¹ HAVERLING 2000, 2010; BERTINETTO – DELFITTO 2000; JOHANSON 2000; CAMPBELL 2007.

² Např. PINKSTER 2015.

aspect“³ se označuje Aktionsart, pojmem „aspectual classes“⁴ Vendlerovy slovesné třídy, pojmy „aspect“, „aspectual“ se nadto často používají obecněji jako pojem zahrnující v sobě jak aspekt, tak i Aktionsart – v každé práci o vidu tak nacházíme nové pojmy a definice aspektu i Aktionsartu.⁵ Vyjeme-li z klasického pojetí B. COMRIEHO,⁶ **je aspekt netemporální slovesná kategorie, která vyjadřuje specifický pohled mluvčího na děj.** Mluvčí může na děj nahlížet jako na celek (perfektivní aspekt), nebo jej prezentovat zevnitř, jako probíhající (imperfektivní aspekt).

I.1 Tradiční způsoby realizace aspektu

Aspekt nebyl vždy chápán jako univerzální kategorie. Vzhledem k tomu, že byl nejdříve popsán ve slovanských jazycích, v nichž má ojedinělý typ morfologické realizace (tzv. dokonavý/nedokonavý vid sloves), bylo přenesení této kategorie do systému neslovanských jazyků chápáno jako nevhodné.⁷ Definujeme-li však aspekt jako „pohled mluvčího na děj“, pak **nemá smysl se ptát, zda konkrétní jazyk umí aspekt vyjádřit, ale jak jej vyjadřuje.** Aspekt je tedy stejně jako čas univerzální sémantická kategorie, která se v jednotlivých jazycích liší mírou a způsobem gramatikalizace,⁸ resp. nemusí být gramatikalizována vůbec. Shrňme základní, obecně známé způsoby realizace aspektu (jedná se o konkurenční prostředky, které se mohou vyskytovat i v rámci jednoho jazyka):

- **morfologicky pomocí vidových prefixů/sufixů:** čes. *stavět* : *postavit*; *vybrousit* : *vybrušovat*;
- **lexikálně:** angl. *to go* : *to come*, lat. *ire* : *venire*, čes. *brát* : *vzít*;

³ Např. PINKSTER 2015.

⁴ Např. VERKUYL 2005.

⁵ Srov. BERTINETTO – DELFITTO 2000, s. 190; HAVERLING 2010, s. 277 – stručný bibliografický přehled diskuze nad definicí vidu viz HAVERLING *ibid.*, pozn. 4.

⁶ COMRIE 1976, s. 3–4.

⁷ Např. SZEMERÉNYI 1987, s. 3: „... many scholars discovered aspects in almost all Indo-European languages... But this was evidently a quite *unjustifiable extension of the Slavic situation to other IE languages...*“ Srov. ČERNÝ 1970, s. 218: „... bylo by nesprávné vycházet jen z formálních a strukturálních zvláštností této kategorie u slovanských sloves a popírat její existenci v jazycích neslovanských.“

⁸ Srov. VAŘEKOVÁ 2007, s. 4.

- **pomocí slovesných časů, které mají aspektově-časovou platnost:** angl. past continuous tense : simple past – *I was writing* : *I wrote*, franc. imparfait : passé simple – *il lisait* : *il a lu*, lat. imperfektum : perfektum – *scribēbam* : *scripsī*, řec. imperfektum : aorist – ἔγραφεον : ἔγραψα.

Strukturalistická **teorie příznakovosti**, která vznikla ve fonologii a kterou Jakobson rozpracoval také pro morfologické kategorie, nahlíží na jazykové jevy jako na asymetrické dvojice s jedním základním (nepříznakovým) členem a druhým (příznakovým) členem, který má navíc nějaký formální rys. Rovněž vid lze chápat jako asymetrickou dvojici příznakového a nepříznakového členu, na což se v případě latiny často zapomíná: to pak vede k tomu, že je imperfektum nahlíženo jako (příznakově) imperfektivní, perfektum jako (příznakově) perfektivní; velké množství výskytů perfekt pak do tohoto systému vůbec nezapadá. Někdy je latinský aspekt sice nahlížen jako asymetrická dvojice příznakového a nepříznakového členu, ale nebere se ohled na problém opačného markování členů vidové opozice v jazycích slovanských a germánských, resp. románských.⁹ Zatímco ve slovanských jazycích je imperfektivní vid bezpříznakovým, neutrálním členem páru, perfektivní vid nese příznak celistvého zobrazení děje. Výpovědi jako *malovala jsem obraz, chodila jsem do školy, včera jsem šla do kina* mohou samozřejmě označovat nedokončený děj (*Včera jsem šla do kina, ale po cestě jsem se rozhodla, že půjdu raději do divadla; Malovala jsem obraz, zítra ho snad dokončím*), stejně dobře mohou ale označovat děj dokončený (*Včera jsem šla do kina a potom na víno; Tenhle obraz jsem malovala já*). V germánských, resp. románských jazycích je tomu právě naopak – bezpříznakovým členem párů je tvar perfektivní, tvar imperfektivní nese příznak neukončenosti, průběhovosti či habituálnosti děje. Věty *She was painting the picture, she was going to a movie* nemohou označovat dokončený děj, zato *she painted* a *she went* mohou označovat jak dokončenou, tak nedokončenou situaci. Následkem nepochopení tohoto rozdílu dochází často až k popírání vidu ve slovanských jazycích. Např. BERTINETTO – DELFITTO (2000) chápou slovanskou opozici dokonavosti jako záležitost Aktionsartu, nikoli jako gramatickou kategorii.¹⁰

⁹ V odborné literatuře se obvykle uvádějí příklady z germánských a románských jazyků, záměrně se zde proto vyhýbáme termínu „neslovanské jazyky“, neboť vzhledem k omezené jazykové znalosti nechceme toto pozorování nadměru zobecňovat.

¹⁰ Srov. BERTINETTO – DELFITTO 2000, s. 210: „... it is quite clear that Romance languages tend to relegate actional values to the background, giving prominence to

Opačné markování členů vidové opozice shrnujeme v následující tabulce:

děj \ jazyky	celistvý / ukončený	bez příznaku	probíhající / neukončený
slovanské	namaloval	maloval	
germánské	he painted		he was painting
románské	il a peint		il peignait

Tab. 1. Srovnání příznakových a bezpříznakových členů vidové opozice v různých jazykových skupinách

Větu *Tento obraz maloval Van Gogh* zjevně nelze přeložit jako *Van Gogh was painting this picture*, stejně jako se věta *He painted pictures* nedá automaticky přeložit *Namaloval obrazy*.¹¹

I.2 Kompozicionální aspekt

V nejnovějších teoriích o aspektu se už nepracuje s aspektem jako vlastností samotného slovesného tvaru, ale jako vlastností celé predikace. Tyto teorie vycházejí z klasické práce Z. VENDLERA (1957), který vymezil tzv. „aspectual classes“, typy slovesných dějů, a to následujícím způsobem:

temporal reference and aspect, while Slavic languages privilege temporal reference and actionality over aspectual values, for the opposition [\pm bounded] is very much reminiscent of the distinction [\pm telic].“

BERTINETTO – DELFITTO 2000, s. 213: „... in Russian the dichotomy bounded/unbounded partly subsumes the role played in Romance and Bulgarian by the aspectual opposition terminative/nonterminative. ... the boundedness category essentially belongs to the domain of actionality.“ NB. Termínem „actionality“ je míněn Aktionsart.

Termíny „bounded“ a „unbounded“ se užívají pro klasifikaci sloves na základě jejich lexikálního významu. „Bounded verbs“ (terminativní) mají ve svém lexikálním významu inherentně obsažen i konec slovesného děje („endpoint“), např. *Jan napsal román*, „unbounded verbs“ (non-terminativní, durativní) přirozený konec ve svém lexikálním významu obsažen nemají, např. *Jan miluje Marii*.

¹¹ *He painted pictures for 2 hours / * Namaloval obrazy dvě hodiny*. Srov. VAŘEKOVÁ 2007, s. 7.



	typ slovesného děje (aplikovatelná otázka)	Co dělal A v okamžiku t? [platný interval]	slovesný děj má pozitivní pravdivostní hodnotu	výsledek děj	možnost užití průběhového času
dlouhé děje	state (For how long?) <i>to love</i>	<i>A loved somebody.</i> [od t1 do t2]	stejnou v celém intervalu {t1;t2}	nemá	ne
	activity (For how long?) <i>to run</i>	<i>A was running.</i> [od t1 do t2]	v každém okamžiku intervalu {t1;t2}	nemá	ano
krátké momenty	accomplishment (For how long?) <i>to draw a circle</i>	<i>A was drawing a circle.</i> [od t1 do t2]	v každém okamžiku intervalu {t1;t2}	má v bodě t2	ano
	achievement At what time? <i>to win</i>	<i>A won the race.</i> [v bodě t]	v bodě {t}	má	ne

Tab. 2. Vendlerova klasifikace sloves

COMRIE (1976), BACH (1981) ad. opravili Vendlerovo členění pouze na tři kategorie (tzv. „eventuality types“): stavy („states“), události („events“), procesy („processes“). Jejich tripartitní členění přebíral VERKUYL (1993; 2005), který ovšem třídy nazývá „aspectual classes“ a který názorně dokázal, že jedno a totéž sloveso lze zařadit do více tříd, a nejde tedy o charakteristiku **samotného slovesa**, ale pro zařazení predikátu do jedné ze tříd je nutné posoudit jej **z větné perspektivy**. Jednak závisí na tom, zda sloveso je či není doplněno předmětem, s čímž pracoval již VENDLER a jeho následovníci, ale závisí také na množství a struktuře doplněného předmětu. Následující tabulka shrnuje Verkuylovo pojetí tzv. „aspectual classes“. NB: [+SQA] znamená „specified quantity of argument“, tj. nominální doplnění slovesa (podmět, resp. předmět) specifikované množstvím nebo kvantitou; [-SQA] značí opak; [+ADD TO] je vlastnost slovesa označující dynamický proces, změnu; vlastností [-ADD TO] se vyznačují slovesa statická (stavy).

VENDLER (1957)		VERKUYL (2005)	
aspectual class		features of the class	
state	state	[±SQA] ∧ [-ADD TO]	<i>John disliked sandwiches.</i>
activity accomplishment	process	[-SQA] ∧ [+ADD TO]	<i>John ate sandwiches.</i>
achievement	event	[+SQA] ∧ [+ADD TO]	<i>John ate three sandwiches.</i>

Tab. 3. Srovnání Vendlerovy a Verkuylovy klasifikace typů slovesných dějů

Při překladu věty *John ate sandwiches* se v češtině použije nedokonavé *jedl*, zatímco při překladu věty *John ate three sandwiches* je třeba užít dokonavého *snědl*. V češtině je tedy aspekt vyjádřen morfologicky, zatímco v angličtině na přímém předmětu. Do přehledu základních způsobů realizace aspektu je tedy třeba přidat položku:

- **na větné úrovni**, např. kvantifikátorem přímého předmětu.

Toto pojetí aspektu jako vlastnosti celé věty se nazývá **kompozicionální aspekt**. Při uvažování o kompozicionálním aspektu vyvstává nutnost rozlišit gramatický aspekt, který se vztahuje pouze ke slovesu a jeho morfologii, od aspektu jako abstraktní kategorie, která je založena na opozici mezi ohrani-

čenou a neohraničenou situací.¹² Nedokonavá slovesa *chápat*, *vědět* ve větách *Chápej, že jsem nemohla nic jiného dělat!* a *A najednou jsem věděla, co se děje* popisují ohraničenou (telickou) situaci a zastupují zde dokonavé sloveso *pochopit*; naopak dokonavé sloveso *unést* popisuje ve větě *Unese stokilové závaží* neohraničenou (atelickou) situaci. Vztah termínů „gramatický aspekt“ a „aspekt“ je v tomto pojetí při jistém zjednodušení obdobný jako vztah „slovesného rodu“ a „diateze“.

Existují také práce o aspektu, které se inspirují mereologií, což je logický systém pracující se vztahem částí a celků. Ty kladou důraz na rozdíl mezi celkovým (perfektivní aspekt) a částečným (imperfektivní aspekt) představením děje. DOČEKAL (2007)¹³ rozlišuje predikáty¹⁴ na kumulativní a kvantizované. Pro kumulativní predikáty platí, že musí pravdivě vypovídat alespoň o dvou individuích, která nejsou vzájemně svými částmi, a o jejich sumě platí to, co o každém z nich (jakoukoli část z celkového množství vody lze označit pojmem „voda“). Naopak pro kvantizované predikáty platí, že žádnou jejich část nelze označit pojmem pro celek (žádná část „litru vody“ není „litr vody“):

kumulativní (homogenní)	kvantizované
<u>voda</u> + voda = voda <u>květiny</u> + květiny = květiny	<u>litr vody</u> + liter vody ≠ liter vody <u>květina</u> + květina ≠ květina
- hromadná a látková jména - holý plurál	- hromadná/látková jména ve spojení s měrovou funkcí - plurál s kvantifikátorem - počítatelná jména v singuláru

Tab. 4. Kumulativní vs. kvantizované nominální predikáty

Pro verbální predikáty platí totéž – děj je popisován kumulativním predikátem, pokud o každé části děje lze použít tento (kumulativní) predikát. Děj je

¹² Srov. ZMRZLÍKOVÁ 2009, s. 51.

¹³ Přebírá mereologickou terminologii KRIFKY (2001).

¹⁴ Mluví se o verbálních i nominálních predikátech ve smyslu funkční gramatiky, v níž jsou všechny lexikální části jazyka označovány jako „predikáty“, tj. výrazy, které připisují vlastnosti entitám, o nichž vypovídají. Predikáty v tomto smyslu patří pod různé slovní druhy. Srov. DÍK 1994, s. 23.

popisován kvantizovaným predikátem, pokud o žádné jeho části nelze vypovědět tímto (kvantizovaným) predikátem.¹⁵ Kumulativní verbální predikáty jsou označovány jako atelické, kvantizované jako telické:

kumulativní (atelické)	kvantizované (telické)
běžel – běžel – běžel <div style="text-align: center;"> } běžel </div>	doběhl – doběhl – doběhl běžel běžel
<i>imperfektiva</i>	<i>perfektiva</i>

Tab. 5. Kumulativní vs. kvantizované verbální predikáty

Základem pro zkoumání kompozicionálního aspektu je zkoumání vlivu objektových nominálních predikátů na aspekt verbálních predikátů. V angličtině a ostatních germánských jazycích totiž dochází k přenosu referenčních vlastností objektu, jenž je nositelem informace o kumulativnosti/kvantizovanosti, na sloveso, což se u slovesa při překladu do češtiny projevuje změnou aspektu.¹⁶

	<i>John <u>drank</u> wine.</i>	<i>John <u>drank</u> a liter of wine.</i>
NP	<i>wine – kumulativní</i>	<i>a liter of wine – kvantizovaný</i>
VP	atelická interpretace vlivem kumulativního NP	telická interpretace vlivem kvantizovaného NP
překlad	<i>Honza <u>pil</u> víno.</i>	<i>Honza <u>vypil</u> litr vína.</i>

Tab. 6. Vliv NP na aspekt v angličtině

Toto ovšem platí pouze u tzv. inkrementálních sloves, tedy takových, u nichž existuje homomorfismus mezi podudálostmi děje, o němž se vypovídá, a částmi objektu, o němž se vypovídá. Např. ve větě *Petr pil víno je pít inkrementální sloveso, neboť jeho obsah platí v každém dílčím okamžiku tohoto*

¹⁵ Jinými slovy, perfektivní predikáty zobrazují určitou událost v její totalitě, zatímco imperfektivní zobrazují pouze její část (partitivní pohled).

¹⁶ Srov. DOČEKAL 2007, s. 223; KRIFKA 2001: příklad 20.

děje, a rovněž každou trošku vypitého *vína* lze komentovat větou *Petr pil víno*. Naopak ve větě *Honza koupil víno* sloveso *koupit* inkrementální není, protože *víno* nebylo koupeno v každém okamžiku procesu směřujícího k jeho koupení.

Podobně se dá ukázat i vliv dalších větných členů a doplnění na výsledný aspekt věty, např. určitých/neurčitých členů u subjektu či objektu, pádů, či morfémů s původně lokativním či partitivním významem (např. ve finštině, němčině):¹⁷

- určité a neurčité členy u subjektu či objektu:

John drank beer. = *Pil pivo.*

John drank the beer. = *Vypil pivo.*

- morfémy s původně lokativním či partitivním významem (němčina, finština):

Alex baute ein Haus. = *stavěl / postavil dům* (bez příznaku)

Alex baute an einem Haus. = *stavěl dům*

FILIP (1999, s. 62–69) izolovala i další markery, které způsobují posun aspektu, tzn. telickou interpretaci věty s atelickým slovesem, resp. naopak:

- příslovečná doplnění:

At that moment I knew the answer. = *V ten okamžik jsem znal odpověď.*

John walked out of the room. = *John odkráčel z místnosti.*

NB: *Najednou jsem věděla, co se děje.*

- fázová slovesa

*The librarian finished looking for 'Moby Dick', but he did not find it.*¹⁸

= *Knihovník dokončil hledání Moby Dicka, ale nenašel ho.*

- slovesný způsob (např. imperativ):

Please, understand! = *Prosím, pochop to!*

NB: *Chápej, že jsem nemohla nic jiného dělat!*

- gramatický vid:

John is knowing all the answers in the test more and more often.

= *John zná správné odpovědi v testu čím dál častěji.*

¹⁷ Souvislostí aspektu a členu v němčině se zabýval také NEKULA (1995, s. 220): „To vše ukazuje na to, že účinky vidu v češtině a členu v němčině jsou do jisté míry srovnatelné. Obdobný účinek lze připsat determinovanosti (určenosti), která se uvedenými prostředky různým způsobem vyjadřuje. Odtud také přesvědčení, že lze vidět paralelu mezi českým videm a německým členem. S ohledem na výše citované příspěvky lze dokonce zobecnit: Tato paralela se neomezuje jen na češtinu a němčinu, ale platí obecně.“

- slovesný čas:

John writes poems. = *John píše básně.*

(Přítomný čas v angličtině způsobuje atelickou interpretaci telických sloves.)

Vliv různých markerů na aspekt v angličtině, češtině, němčině a dalších jazycích, které mají rodilé mluvčí, lze snadno ověřit. Nyní je potřeba se tímto prizmatem podívat na latinu, tedy jazyk, který rodilé mluvčí nemá.

II. Aspekt v latině

II.1. Tradiční popis latinského slovesného systému

MARCUS TERENTIUS VARRO věnoval slovesným kategoriím část desáté knihy spisu *De lingua Latina*. Rozlišil u sloves mimo jiné i dichotomii (*divisio*) *infectum* – *perfectum*,¹⁹ z níž vyšel i první moderní model latinského slovesného systému E. MEILLETA (1897):²⁰

	minulost	přítomnost	budoucnost
<i>infectum</i>	<i>dīcēbam</i>	<i>dīcō</i>	<i>dīcam</i> (<i>dīcēs</i>)
<i>perfectum</i>	<i>dīxeram</i>	<i>dīxī</i>	<i>dīxerim</i>

Tab. 7. Latinský slovesný systém (indikativ) dle MEILLETA (1897, s. 81)

¹⁸ Příklad přebírá FILIP (1999, s. 68) od DOWTYHO (1979, s. 61): „Look for (listen for, etc.) would seem to be the most inherently irresultative of the activity verbs, but it is easy to find a context in which they are accomplishments: If a library has an established search procedure for books involving a definite number of prescribed steps, then one librarian can tell another that he finished looking for a certain book but never found it.“

¹⁹ VARRO, *ling.* X,33: *Accedunt ad has species a copulis divisionum quadrinis: ab infecti et perfecti, ut emo edo, emi edi; ab semel et saepius, ut scribo lego, scriptito lectito; a faciendi et patiendi, ut uro ungo, uror ungor; a singulari et multitudinis, ut laudo culpo, laudamus culpamus.*

„K těmto kategoriím se připojují další, které vycházejí ze 4 dvojic založených na dělení: **nedokončeného a dokončeného**, např. *emo, edo* vs. *emi, edi*; **jednorázového a opakovaného**, např. *scribo, lego* vs. *scriptito, lectito*; **činného a trpného**, např. *uro, ungo* vs. *uror, ungor*; jednotného a množného, např. *laudo, culpo* vs. *laudamus, culpamus*.“ (překlad MV)

²⁰ MEILLET – VENDRYES 1924, s. 246: „Chaque verbe latin a deux thèmes principaux, l'un d'infectum, indiquant le procès en voie d'accomplissement, l'autre de perfectum, indiquant le procès accompli.“

Podle MEILLETA (1897, s. 82) perfektum neoznačuje minulý, ale dosažený děj, tedy význam obdobný anglickému předpřítomnému času. Zároveň má podle něj perfektum někdy význam „comparable à celle de l'aoriste grec“, tedy je použit pro označení minulého děje bez důrazu na jeho trvání, přičemž k označení tohoto „aoristového“ významu perfekta podle Meilleta sloužila **prefixace**.²¹

Některé popisy latinského slovesného systému se snažily vyrovnat s problémem dvojího charakteru latinského perfekta tím, že perfektum zařazují na dvě pozice. Takto popisují latinský slovesný systém tradiční německé gramatiky, např. KÜHNER – STEGMANN (1912), kteří rozeznávají u latinských sloves tři časy a tři aspekty (momentální, durativní, perfektní):²²

čas aspekt	minulý	přítomný	budoucí
momentální	<i>fūgī</i>	–	<i>fugiam</i>
durativní	<i>fugiēbam</i>	<i>fugiō</i>	
perfektní	<i>fūgeram</i>	<i>fūgī</i>	<i>fūgerō</i>

Tab. 8. Latinský slovesný systém dle KÜHNERA – STEGMANNA (1912, s. 112–113)

Durativní, resp. perfektní aspekt přítom odpovídají infektnímu, resp. perfektnímu kmeni v MEILLETOVĚ modelu (viz Tab. 7), zvláštností tohoto popisu je momentální aspekt, který má vysvětlit perfektum s významem minulého času odpovídajícího řeckému aoristu; futurum v tomto modelu označuje budoucí děj momentální i durativní.²³

²¹ MEILLET – VENDRYES 1924, s. 284: „Mais c'est par l'emploi grammatical des préverbes que le latin, comme le gotique ou le vieux-slave, se rapproche le plus de l'expression qui était celle de l'aoriste grec.“

²² KÜHNER – STEGMANN (1912) tyto aspekty ovšem nazývají „Aktionsarten“. Pro lepší přehlednost a snazší srovnání jsme se při popisu jejich modelu rozhodli užívat zavedeného termínu „aspekt“.

²³ NB: KÜHNER – STEGMANN ještě nepracují s mladší teorií příznakovosti, tedy jejich modely vycházejí z předpokladu, že vše musí mít pozitivně nějakou hodnotu, tedy např. +pf nebo –pf., ale ne +/- pf.

Také MENGE – BURKARD – SCHAUER (2000, s. 177)²⁴ popisují latinský slovesný systém na základě aspektu, důsledně již ale odlišují aspekt a Aktionsart. Termínem Aktionsart nazývají způsob průběhu slovesného děje, který je dán lexikálním významem slovesa a dělí se na dvě základní podskupiny – punktuální a durativní; durativní slovesa popisují déle trvající slovesné děje/stavy, punktuální slovesa označují začátek slovesného děje (ingresivní, inchoativní) nebo jeho konec (rezultativní, perfektivní).²⁵ Aspekt je podle nich způsob průběhu slovesného děje, který je dán významem slovesného času, a stejně jako Aktionsart má dvě podskupiny – durativní a punktuální:

punktuální	prézens	futurum	perfektum	plspř.	futurum II
durativní			imperfektum		

Tab. 9. Rozdělení latinských slovesných časů dle aspektu:
MENGE – BURKARD – SCHAUER (2000, s. 178)

Každý slovesný tvar tedy podle nich nese Aktionsart (v lexikálním významu) i gramatický aspekt (ve slovesném čase), které si obvykle odpovídají, ale nikoli výlučně – srov. použití perfekta u durativních sloves, např. *pugnavit* („bojoval“ – bez ohledu na to, kolik let boj trval)²⁶ nebo imperfekta u sloves punktuálních.²⁷

Zcela jiný pohled na latinský slovesný systém má PINKSTER (2015),²⁸ který pro latinský slovesný systém považuje za určující koncept relativního času, nikoli aspekt. Podle PINKSTERA je latinský slovesný systém uspořádan

²⁴ První vydání pod názvem *Repetitorium der lateinischen Syntax und Stylistik* vyšlo v roce 1873, vydání z r. 2000 (*Der neue Menge*), jež bylo kompletně přepracováno T. BURKARDEM a M. SCHAUEREM, vychází ze 7. vydání původního *Repetitoria* z r. 1914. NB: V *Repetitoriu* se MENGE o aspektu a Aktionsartu nezmiňuje – tyto části byly přidány do nového vydání.

²⁵ NB: Ani títo autoři nepracují s teorií příznakovosti!

²⁶ Dle MENGEHO – BURKARDA – SCHAUERA (2000, s. 178) použitím durativního slovesa v perfektu popisuje mluvčí situaci trvající delší dobu tak, jako by ji pozoroval z dálky a viděl ji jako jednorázovou punktuální událost. Tento jev se nazývá „komplexivní perfektum“.

²⁷ (Ibid.) Použitím punktuálního slovesa v imperfektu zobrazuje mluvčí situaci jako neukončenou – např. *dabam* znamená, že proces darování ještě probíhá, nebo obdarovaný dar nepřijal a relevantní překlad do němčiny je „ich versuchte zu geben“. Jde o tzv. *imperfectum dē cōnātū*.

²⁸ Stejně již PINKSTER 1983.

dle umístění orientačních bodů (v minulosti, v okamžiku promluvy, v budoucnosti) do tří paralelních os (minulost, přítomnost, budoucnost), slovesné děje jsou pak na těchto osách umístěny jako předčasné, současné či následné vzhledem k orientačnímu bodu.

	minulost orientační bod: v minulosti	přítomnost orientační bod: okamžik promluvy	budoucnost orientační bod: v budoucnosti
předčasnost	<i>amāveram</i>	<i>amāvi</i>	<i>amāverō</i>
současnost	<i>amābam</i>	<i>amō</i>	<i>amābō</i>
následnost	<i>amātūrus eram</i>	<i>amātūrus sum</i>	<i>amātūrus erō</i>

Tab. 10. Latinský slovesný systém dle PINKSTERA (2015, s. 384, Table 7.2)

Již z tohoto stručného přehledu teorií o latinském slovesném systému vyplývají hlavní teorie o aspektu v latině, které nyní stručně shrneme:

- I. aspekt probíhá celým slovesným systémem jako kmenová opozice infektum – perfektum;
- II. vidová opozice se projevuje pouze v systému minulých časů – imperfektum vs. perfektum jako nedokonavý vs. dokonavý minulý čas;
- III. aspekt v latině není.

Teorie I: Vidová opozice kmenů

Popis latinského slovesného systému jako systému tří časů (přítomného, minulého, budoucího) tvořených pravidelně ve dvou aspektech – z infektního a perfektního kmene slovesa je v latinské lingvistice široce používán.²⁹ Slovesné časy tvořené od infektního kmene mají označovat „nedokončenost“ slovesného děje, slovesné časy tvořené od perfektního kmene mají vyjadřovat „dokončenost“ slovesného děje. Infektní kmen by tedy měl odpovídat nedokonavému vidu, perfektní kmen vidu dokonavému, což ovšem neodpovídá skutečnosti – futurum může v latině označovat děj, který bude probíhat:

Ex una saepe bibemus aqua (PROP. II, 26, 32)
 „budeme často pít z téhož pramene“,³⁰

²⁹ Srov. TOURATIER 2007; HAVERLING 2010; PINKSTER 2015 aj.

³⁰ Překlad MV. Ostatní překlady viz seznam literatury, není-li uvedeno jinak.

stejně jako děj, který proběhne:

*Di boni, quid turbaest! aedes nostrae vix capient, scio. / quid comedent!
quid ebibent! (TER. Haut. 256)*

„Dobří bohové, tolik lidí! To náš dům stěží pojme, to vím. Co toho snědí!
Co vypijí!“³¹

Ani plusquamperfektum není co do vidu jasně identifikovatelné – rozhodně se nedá hovořit o jeho „dokonavosti“:

nec corpus remanet, quondam quod amaverat Echo. (Ov. met. III, 486)
„Není už těla, jež měla kdys Échó tak ráda.“

Obtížná je v tomto systému rovněž interpretace perfekta. Perfektum jako „přítomný čas od perfektního kmene“ má pouze rezultativní funkci. Zastánce rezultativní definice perfekta byl MEILLET (1897; 1924) a jeho pokračovatelé.³² SERBAT (1976, s. 352) naopak nahlížel perfektum výhradně jako prostý minulý čas, a tvary označující přítomný stav (např. *meminī, ōdī*) chápal jako reziduum předchozího stavu. Většina latinistů se přitom shoduje, že perfektum má v latinském slovesném systému obě funkce.³³

Přehledně obě funkce perfekta shrnuje např. HAVERLING (2010, s. 343): „When the Latin perfect is used as a perfect, it indicates ‚current relevance‘ – that is an action which has been performed in the past and is still relevant in the present moment. In such cases, it may be found with temporal adverbials locating the situation in the present; it then corresponds to the Greek perfect (ἀφίγμαι) and the English past tense *I have come*. But when it is used as a general past tense, the Latin perfect may occur with temporal adverbials locating event in a moment before ‚reference time‘: it then corresponds to the Greek aorist (ἀφικόμην) and the English past tense *I came*.“ Dvojí funkce latinského perfekta je vysvětlována jako splynutí PIE kategorií aoristu a perfekta do jednoho času.

³¹ Překlad MV.

³² HEWSON – BUBENIK (1997, s. 196) chápou perfektum („present perfect“) jako přítomný čas, jenž má v latinském slovesném systému funkci minulého času: „The Latin perfect ‚functionally‘ operates as a preterit in Latin texts, i.e. it is used in narrative texts to represent complete past events, in contrast to the imperfect. This does not mean of course that the present perfect is a past tense: the table knife used to tighten a screw will be returned to the cutlery drawer, not reclassified and put in the tool box.“

³³ Srov. Tab. 8. Latinský slovesný systém dle KÜHNERA – STEGMANNA (1912, s. 112–113).

Prefixace

Podle MEILLETA (1897, s. 81)³⁴ označují tvary latinského infekta nedokončený děj („l’action inachevée“), zatímco tvary perfektního systému děj dokončený („l’action achevée“). Význam, který má řecký aorist – tj. představení děje v celistvosti, komplexně, bez jakéhokoli náznaku trvání, se podle MEILLETA³⁵ v latině vyjadřuje prefixací.³⁶

Teorie II: Vidová opozice v systému minulých časů

V diskuzi o aspektu v latině se nejčastěji mluví o rozdílu mezi imperfektem a perfektem. Ostatně v některých jazycích, jak již bylo řečeno, se gramatikalizace aspektu týká právě jen minulých časů. Již podle PRISCIANA je pro použití imperfekta, resp. perfekta klíčová otázka dokončenosti slovesného děje: imperfektum se užívá k popisu nedokončeného slovesného děje (*scribēbam versum* = „psal jsem verš“), perfektum k popisu děje dokončeného (*scripsī versum* = „napsal jsem verš“, tj. „mám napsaný verš“).³⁷ Jsou tedy morfologické tvary perfekta a imperfekta (tj. označení gramatického aspektu) jednoznačnými nositeli aspektu jako takového? Tj. je v latině v minulých

³⁴ O prefixaci viz MEILLET 1924, s. 282–284, podrobněji MEILLET 1897.

³⁵ MEILLET 1897, s. 84: „Quand ils n’ont pas de sens propre, les prefixes ont pour effet principal de transformer le duratif auquel ils sont ajoutés en un verbe exprimant purement et simplement l’action sans aucune idée de durée. L’action n’est alors envisagée que comme un point.“

³⁶ O vlivu prefixů (event. některých infixů, např. -sc-) na aspekt v latině se stále vede živá diskuze, viz např. HAVERLING 2000, 2010; BRACHET 2000; BRUCALE 2008 aj.

³⁷ PRISC. *gramm.* II, 8, 10: *si incipiam in praesenti, versum scribere, et imperfectum relinquam, tunc utor praeterito imperfecto dicens, scribebam versum. ex eodem, id est praesenti, nascitur etiam perfectum. si enim ad finem perveniat praesens incoeptum, statim utimur praeterito perfecto: continuo enim scripto ad finem versu, dico, scripsi versum.* „Když začnu v přítomnosti psát verš, a nechám ho nedopsaný, použiji imperfektum – řeknu *scribebam versum*. Z téhož, tedy z přítomnosti, vzniká rovněž perfektum. Pokud totiž bude to, co je v přítomnosti začato, dokončeno, okamžitě používáme perfektum: je-li verš dopsán do konce, říkám *scripsi versum*.“ (překlad MV)

PINKSTER (1983, s. 288) k PRISCIANOVĚ rezultativní definici perfekta (*si ad finem perveniat incoeptum*) dodává, že se týká pouze určitých slovesných dějů – *scribere versum* je terminativní slovesný děj mající přirozený výsledek, zatímco slovesný děj *scripsērunt* ve větě *nostrī praeceptorēs servum cervumque u et o litteris scripsērunt* tento přirozený výsledek nemá, a použité perfektum vyjadřuje pouze skutečnost, že slovesný děj proběhl.

časech jasná korelace mezi gramatickým aspektem a abstraktním aspektem?³⁸ HAVERLING (2010, s. 406) se domnívá, že ano: „The imperfect and perfect tenses indicate absolute time but describe the situations or events **from different viewpoints.**“³⁹ Imperfektum tedy popisuje minulý děj jako neohraničený, probíhající v minulosti a nedokončený v okamžiku promluvy (imperfektum konativní a ingresivní), označuje rovněž takové děje v minulosti, které trvaly delší dobu či probíhaly opakovaně (iterativní imperfektum) nebo pravidelně (habituální). Perfektum popisuje minulý děj jako v minulosti proběhlý a mající výsledek v přítomnosti (rezultativní perfektum), nebo děj v minulosti proběhlý bez ohledu na výsledek (vyprávěcí perfektum).

Problém je v tom, že vyprávěcí perfektum⁴⁰ v mnoha případech nelze do češtiny překládat dokonavě – **latinské perfektum použité jako bezpříznakový minulý čas** je nutné ve většině případů do češtiny přeložit opět **bezpříznakovým minulým časem, tj. nedokonavě!**

děj \ jazyky	celistvý/ukončený	bez příznaku	probíhající/ neukončený
čeština	popsal	popisoval	
latina	<i>dēscripsit</i>		<i>dēscribēbat</i>

Tab. 11. Srovnání příznakového a bezpříznakového minulého času v češtině a latině

Jiný pohled na rozdíl mezi imperfektem a perfektem v latině spočívá v rozlišení vyprávěcích rovin – podle této teorie se v tzv. vyprávěcí rovině („foreground“ v latině užívá perfektum, v tzv. deskriptivní rovině („background“) se používá imperfektum.⁴¹ Poučka *perfectō prōcēdit, imperfectō īnsistit*

³⁸ Tj. aspektem v širším slova smyslu.

³⁹ Tj. „perfective viewpoint“, který zprostředkuje celkový pohled na děj/stav vs. „imperfective viewpoint“, který děj/stav představuje zvnitřku jako probíhající. Srov. HAVERLING 2010, s. 277–278.

⁴⁰ Dále mluvíme pouze o perfektu, jež PANHUIS (2014) nazývá „historické“ nebo „vyprávěcí“ a HAVERLING (2010) „general past tense“, nikoli o perfektu ve funkci rezultativní, jež ponecháváme stranou.

⁴¹ PANHUIS (2014, s. 146) poznamenává, že po vynechání imperfekt neztrácí vyprávění hlavní linii, jejíž páteří jsou slovesné děje vyjádřené v perfektu. Po vynechání perfektu by již nešlo o vyprávění, neboť by zbyly pouze izolované popisy.

ōrātiō od neznámého antického autora je citována v téměř každé práci týkající se rozdílu v užití perfekta a imperfekta v latině.⁴² Tato poučka ovšem popisuje pouze specifickou funkci perfekta, resp. imperfekta, přičemž tato funkce vyplývá právě z jejich specifických vlastností, tj. gramatického aspektu. Ve větách typu *Když jsem přecházela silnici, vyřítilo se ze zatáčky auto*, vyžaduje deskriptivní rovina (*Když jsem přecházela silnici*) příznakové imperfektum, a to v češtině, angličtině i latině. Rovina vyprávěcí přitom zjevně příznakové imperfektum nevyžaduje, alespoň ne v češtině: *Přecházím silnici, a najednou se na mě řítí auto*. Deskriptivní rovina vyžaduje příznakové imperfektum, protože z podstaty svého významu „okolnost hlavního děje“ vyjadřuje **probíhající** děj. Vyprávění v minulosti přitom může být běžně vyjádřeno nepříznakovým časem, a to i imperfektem (v češtině).

Vidový rozdíl mezi imperfektem a perfektem v latině nesporně je, jedná se však pouze o část problematiky aspektu v latině. Zůstává otázkou, jak latina vyjadřuje aspekt v jiných časových rovinách, tedy zejména v budoucnosti. Druhá otázka je, jak v konkrétním případě rozeznat aspekt u nepříznakového gramatického aspektu, tj. u perfekta.

Teorie III: Aspekt v latině není

PINKSTER (1983, s. 296)⁴³ se domnívá, že pro kategorii aspektu není v latinském slovesném systému dostatečná opora a juxtapozice obou minulých časů v historickém narativu vyplývá z odlišné sémantické hodnoty těchto slovesných časů – sémantická hodnota perfekta je podle PINKSTERA (1983, s. 300) „předčasnost vzhledem k momentu promluvy“ (čili odkazuje k relativnímu užití času), sémantickou hodnotu imperfekta definuje PINKSTER (ibid.) jako „going on“, „non-finished“ value“. Bez ohledu na to, zda sémantická hodnota imperfekta, resp. perfekta je či není taková, jak ji definuje Pinkster, jediné, co z jeho definic vyplývá, je skutečnost, že v latině není systematická, gramatikalizovaná aspektuální opozice vyjádřená slovesnými časy, tj. gramatický aspekt, ale nikoli to, že latina vůbec nedokáže aspekt vyjádřit.

⁴² Nejstarší zmínku o tomto pravidle jsme našli u A. F. VAN ISEGHEMA (1832, s. 100): „De imperfecto in narratione vetus et acuratissima regula est: *Perfecto procedit, imperfecto insistit oratio.*“

„O imperfektu ve vyprávění existuje stará a velmi přesná poučka: perfektem se vyprávění posunuje kupředu, imperfektem zastavuje.“ (překlad MV)

⁴³ Méně podrobně rovněž PINKSTER 2015, s. 383.

II.2 Kompozicionální aspekt v latině

Vycházíme z premisy, že aspekt je univerzální kategorie, přičemž v latině zjevně neexistuje jednoduchá korelace gramatického aspektu a tohoto abstraktního aspektu, a již z toho, že v latině existuje nepříznakový minulý čas (perfektum), je zjevné, že roli při posuzování aspektu musí hrát kromě slovesného tvaru i něco jiného (jak bylo vidět již na příkladech z angličtiny). Výše zmíněné teorie se však zabývají pouze slovesem, případně pouze dvěma minulými časy, a na otázku, jakým způsobem se vyjadřuje aspekt v latině, tak nemohou plnohodnotně odpovědět. Ne všechny jazyky mají aspekt gramatikalizovaný ve slovesném systému, naopak se dokonce zdá, že i jazyky, které gramatický aspekt ve slovesném systému nemají, mají prostředky, pomocí nichž i nedokonavé sloveso může mít telickou interpretaci (tj. dokonavý aspekt) a naopak, viz zmíněný příklad z angličtiny *At that moment I knew the answer*, resp. tyto prostředky mají i jazyky s gramatickým aspektem – viz již zmíněné příklady z češtiny *Chápej, že jsem nemohla nic jiného dělat!* a *A najednou jsem věděla, co se děje*, kde mají nedokonavá slovesa telickou interpretaci, resp. *Unese stokilové závaží*, kde má dokonavé sloveso interpretaci atelickou.

Jaké prvky by tedy mohly hrát roli při vyjadřování aspektu v latině?

a) slovesný čas

Zdá se, že do jisté míry má latina aspekt ve slovesném systému gramatikalizovaný – imperfektum nese příznak nedokonavosti, tj. označuje neohraničenou situaci probíhající v minulosti.

iam a Pydna cum sacris alis equitum Pellam petebat; confestim eos Cotys sequebatur Odrysarumque equitatus. (LIV. XLIV, 42, 2)

„A už se hnal s oddíly Svaté jízdy k Pelle. Za nimi neprodleně následoval Kotys s jízdou Odrysů.“

ibi per certos exploratores in singula diei tempora, quae ad Avaricum gerentur, cognoscebat et quid fieri vellet imperabat. (CAES. Gall. VII, 16, 2)

„Tam se dával pravidelnými výzvědnými hlídkami hodinu co hodinu zpravovat o tom, co se děje u Avarika, a podle toho dával rozkazy, co dělat.“

Naopak futurum II mající význam předčasnosti před jiným budoucím dějem nese příznak telicity, tedy označuje ohraničenou situaci v budoucnosti:

dicit hoc accusator ... dicit sic, ut possit negare, si bibero. (QVINT. decl. XVII, 17, 17)

„Říká to žalobce ... říká to tak, aby to mohl popřít, když to vypiju.“⁴⁴

dic mihi: cum quid inter sapientiam et sapere intersit didicero, sapiam?
(SEN. *epist.* 117, 33)

„Řekni mi, až se naučím, jaký je rozdíl mezi moudrostí a být moudrým, budu moudrý?“⁴⁵

b) prefixy

V bohemistice se vede dlouhá diskuze o tom, zda existují čistě vidové prefixy (jako příklad čistě vidové prefixace se neustále opakuje dvojice: *psát – napsat*).⁴⁶ Prefixace přitom samozřejmě až na výjimky perfektivizaci způsobuje, podle všeho se však jedná spíše o průvodní jev modifikace významu, a tedy přearozování sloves do jiné skupiny v rámci Aktionsartu.⁴⁷ Změna významu slovesa způsobená prefixem způsobuje změnu telicity. Rovněž v latině prefixy samozřejmě mění význam slovesa a s ním i rys telicity. I zběžný pohled do databáze textů ukáže, že slovesa *ebibere, comedere, perficere* se nevyskytují v imperfektu,⁴⁸ a jsou tedy zjevně silně telická a neslučitelná s výraznou atelicitou ve formě tohoto příznakového slovesného času. Zajímavé je, že se velice vzácně vyskytují také ve futuru, což by mohlo svědčit pro výraznou atelicitu futura. Jiná slovesa se stejnými prefixy se v imperfektu vyskytují, např. *perire, efficere, contrahere*.⁴⁹ Telicitu tedy nezpůsobuje sám prefix, ale nový význam prefigovaného slovesa. Telicitu prefigovaných sloves lze ověřit na tvarech, které jsou co do aspektu neutrální, např. na infinitivech, konjunktivech použitých v souslednosti, na futuru apod.:

⁴⁴ Překlad MV.

⁴⁵ Překlad MV.

⁴⁶ Srov. *Encyklopedický slovník češtiny* (2002, s. 529): „Úloha prefixace v čistě vidové opozici je ovšem sporná.“

Pochyby o čistě vidových prefixech vyjádřil již TRÁVNÍČEK (1923, s. 165): „Složky, které jsou dnešnímu jazykovému citu prostě vidové, z největší části nejsou prostě vidové od původu, nýbrž jsou pokračováním starých složek, jejichž předpona měla původně plný význam, který se otrhel teprve časem.“

⁴⁷ Srov. KOMÁREK 1984, s. 265: „Nedokonavý děj může být perfektivizován jen tak, že se explicitně zařadí do určité třídy sémantické klasifikace dějů: prefixem (*vykopat*), sufixem (*kop-nou-ti*). Zařazení je přitom primární funkcí afixu, kdežto perfektivizace jen průvodní.“

⁴⁸ Tvar *comedebat* se vyskytuje jednou u SERVIA, *perficiebatur* jednou u VI-TRUVIA.

⁴⁹ Imperfektum je ovšem u těchto a dalších sloves s předponami *per-*, *ex-*, *trans-*, *con-* výrazně méně frekventované než u bezpředponových sloves.

fusa dein simulans aqua / antidoto miscere illius se toxicum, / ebibere ius-sit ipsum posito praemio. (PHAED. I, 14, 3–5)

„[do poháru dal lék ševcův], trochu vody přilil – předstíral, že je to jed, jež mísí s lékem ševcovým – pak slíbil odměnu, když směs vypije.“

filius aut etiam haec libertus ut ebibat heres, / dis inimice senex, custodis? (HOR. sat. II, 3, 122–123)

„Starče, protivný bohům, což hlídáš, aby snad dědic, bývalý otrok neb syn to nevypil?“

di boni, quid turbaest! aedes nostrae vix capient, scio. / quid comedent! quid ebibent! (TER. Heaut. 256)

„Dobří bohové, tolik lidí! To náš dům stěží pojme, to vím. Co toho snědí! Co vypijí!“⁵⁰

c) příslovečné určení

Příslovečné určení může změnit telicitu predikátu, viz již zmíněný příklad *Najednou jsem věděla, co se děje* nebo *Včera jsem šla do kina a potkala jsem tam kamarádku*, kde příslovečné určení *tam* mění interpretaci predikátu v předchozí větě na telickou (srov. atelickou větu *Včera jsem šla do kina a cestou potkala kamarádku, tak jsem změnila plány a šly jsme na víno*). Změnu aspektu působí příslovečná určení i v latině:

ego ad te de re publica summa quid sentiam non saepe scribam propter periculum eius modi litterarum; quid agatur autem scribam saepius. (CIC. fam. XIII, 68, 2)

„O tom, co si myslím o politice, ti moc často psát nebudu, protože takové dopisy jsou nebezpečné. Častěji ti budu psát o tom, co se děje.“⁵¹

ubi bibisti? / nusquam equidem bibi. (PLAVT. Amph. 576)

„Kdes pil? / Nikde jsem nepil.“⁵²

d) specifikace množství u předmětu / podmětu

DE VERKUYLA je specifikované množství předmětu u sloves zásadní pro zařazení slovesa označujícího dynamický proces do některé z aspektových tříd, tedy má zásadní vliv na jeho telicitu. Mereologie⁵³ zkoumá vliv kumu-

⁵⁰ Překlad MV.

⁵¹ Překlad MV.

⁵² Překlad MV (anglicky: „Where have you been drinking? / I haven't drunk anywhere.“)

lativních, resp. kvantizovaných nominálních predikátů na aspekt verbálních predikátů, a naopak. Z následujícího srovnání vyplývá, že i v latině stejně jako v angličtině dochází k přenosu referenčních vlastností z nominálního predikátu na predikát verbální, jinými slovy specifikace množství u předmětu má vliv na aspekt verbálního predikátu:

vide, quot cyathos bibimus. (PLAVT. Stich. 706)
 „Tak se podívejme, kolik jsme vypili pohárů.“⁵⁴

nam et familia Plutarchi ambae prognatae sumus et eandem nutricem simul bibimus et in nexu germanitatis una coaluimus. (APVL. met. II, 3, 12)
 „Obě totiž pocházíme z Plútarchova rodu, pily jsme mléko jedné kojné a vyrostly jsme společně jako rodné sestry.“

Ukazuje se, že pod vlivem kumulativního nominálního predikátu mohou mít i telická prefigovaná slovesa atelickou interpretaci:

aquam coepere ebibere: sed rupti prius periere quam quod petierant contingerent. (PHAED. I, 20, 4)
 „Začali vodu vypíjet. Však praskli dřív, než dostali se k tomu, po čem toužili.“

Fázové sloveso *coepere* vyžaduje atelické doplnění, a ukazuje tak jasně na atelicitu celého predikátu *aquam ebibere* – atelicita jinak výrazně telického prefigovaného slovesa *ebibere* je zřejmě způsobena tím, že je doplněno látkovým jménem jako předmětem, jak ukazuje i následující příklad:

bella caedesque amant, mosque est bellantibus, cruorem eius, quem primum interemerunt ipsis ex vulneribus ebibere. (MELA 2, 12)
 „Milují války a řeže, a když bojují, mají ve zvyku pít krev těch, které zabijí, přímo z ran.“⁵⁵

Atelická interpretace může být navíc posílena i příslovečným určením *ex ipsis vulneribus*. Telická interpretace predikátu v následující ukázce vyplývá jak ze specifikovaného množství předmětu, tak z významu prefigovaného slovesa a z časového určení:

credo equidem potis esse te, scelus, / Massici montis uberrimos quattuor / fructus ebibere in hora una. (PLAVT. Pseud. 1300–1302)

⁵³ Viz výše, I. oddíl.

⁵⁴ Překlad MV.

⁵⁵ Překlad MV.

„Věřím, ty bídáku, že bys byl schopen vypít čtyři hojné úrody masického (vína) za jedinou hodinu.“⁵⁶

Tento stručný seznam možných stavebních prvků latinského aspektu samozřejmě není ani nemůže být vyčerpávající, jde spíše o nástin možností dalšího zkoumání. Je třeba prověřit zmíněné prvky latinského aspektu a identifikovat další, a v neposlední řadě stanovit vztah mezi nimi.

V jakém vztahu jsou například jednotlivé příznaky telicity v následující větě, a tedy jak přeložit výraz *interfecerunt* v následujícím příkladě?

ita sine ullo periculo tantam eorum multitudinem nostri interfecerunt, quantum fuit diei spatium, sub occasumque solis sequi destiterunt seque in castra, ut erat imperatum, receperunt. (CAES. Gall. II, 11, 6)

„A tak mohli naši beze všeho nebezpečí pobít tolik nepřátel, kolik jim to dovoloval bílý den. Teprve při západu slunce ustali nepřitele pronásledovat a podle rozkazu se vrátili do tábora.“

Na základě specifikace množství předmětu (*tantam multitudinem eorum*) a telického významu samotného slovesa se děj dá považovat za ohraničený, z čehož vyplývá překlad dokonavým slovesem „zabili“; o atelické interpretaci, a tedy vhodnějším překladu nedokonavým slovesem „zabýjeli“, zase svědčí příslovečné určení *quantum fuit diei spatium*, které stanovuje, „jak dlouho slovesný děj probíhal“, stejně jako omezení vyplývající z věty následující, která probíhající slovesný děj ukončuje (*sub occasum solis destiterunt*).

Další problematický příklad:

Oroandes tantum <moratus> dum pecunia deferretur, primis tenebris solverat nauem ac per altum Cretam petebat. (LIV. XLV, 6)

„Oroandés však čekal jen tak dlouho, dokud nebyly na lodi peníze, a sotva se setmělo, odrazil s člunem, a zamřil širým mořem ke Krétě.“

Imperfektum *petebat* napovídá, že jde o neohraničený děj, který by bylo vhodné do češtiny přeložit nedokonavě „mřil“, „plul“. Situace je ovšem uvozená časovým určením *primis tenebris*, odpovídajícím na otázku „Kdy?“, což svědčí spíše pro telickou interpretaci a překlad „zamřil“, „vyplul“.

⁵⁶ Překlad MV.

III. Závěry

Důvod, proč dosavadní diskuze o latinském aspektu nevedla k cíli, je jednak ten, že se někdy zapomíná na příznakovost aspektu, jednak že příznakovost je v různých jazycích různá, jednak že je zjevně vhodnější chápat aspekt jako vlastnost celé predikace, a nikoli izolovaného slovesného tvaru. Latina je přitom jazyk vysoce flektivní, má tedy dobré podmínky k tomu mít morfologický aspekt, a na rozdíl od angličtiny nemá člen, který je právě v angličtině významným indikátorem aspektu – z těchto premis vyplývá, že by v latině mohl být morfologický aspekt. Ten ovšem zjevně není přítomen v celém systému, nikdy se v latinském slovesném systému takto komplexně nevytvořil (na rozdíl od řečtiny). Románské jazyky přitom mají aspekt již gramatikalizovaný, zdá se tedy, že klasická latina je na někde na půl cesty ke gramatikalizaci aspektu.

Článek naznačuje, kudy by se mělo ubírat další bádání: izolovat jednotlivé markery, které působí na aspekt v latině, a prozkoumat vztahy mezi nimi, tj. které se mohou nebo musejí kombinovat, které jsou silnější, zda může být výpověď se slovesem v imperfektivním gramatickém aspektu telická vlivem použitého markeru, příp. jestli se posuny telicity týkají jen bezpříznakových tvarů apod.

Citovaná literatura:

- BACH, Emmon. On Time, Tense, and Aspect: An Essay in English Metaphysics. In COLE, P. (ed.), *Radical Pragmatics*. New York: Academic Press 1981, s. 63–81.
- BERTINETTO, Pier Marco – DELFITTO, Denis. Aspect vs. Actionality: Why they should be kept apart. In DAHL, Ö. (ed.), *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter 2000, s. 189–226.
- BRACHET, Jean-Paul. *Recherches sur les préverbes de et ex du latin*. Brussels: Collection Latomus 2000.
- BRUCALE, Luisa. Grammaticalization of actional values. Re-prefixation in archaic Latin. In *New reflections on Grammaticalization*, 4. University of Leuven 2008.
- CAMPBELL, Constantine R. *Verbal Aspect, the Indicative Mood, and Narrative: Soundings in the Greek of the New Testament*. New York: Lang 2007.
- COMRIE, Bernard. *Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: Cambridge University Press 1976.
- ČERNÝ, Jiří. O vzniku a vývoji gramatických kategorií. *Slovo a slovesnost*, 1970, 31, 3, s. 207–222.

- DIK, Simon C. Verbal Semantics in Functional Grammar. In BACHE, C. – BASBØLL, H. – LINDBERG, C. E. (eds.). *Tense, Aspect and Action. Empirical and Theoretical Contributions to Language Typology*. Berlin: Mouton de Gruyter 1994, s. 23–42.
- DOČEKAL, Mojmír. Mereologie českého aspektu a direkcionální předložky. *Linguistica Brunensia*, 2007, 55, s. 219–233.
- DOWTY, David R. *The Semantics of Verbs and Times in Generative Semantics and in Montague's PTQ*. Dordrecht – Boston – London: Springer 1979.
- ENCYKLOPEDICKÝ SLOVNÍK ČEŠTINY. Vyd. KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002.
- FILIP, Hana. *Aspect, Eventuality Types and Noun Phrase Semantics*. New York: Routledge, Taylor and Francis Group 1999.
- HÄVERLING, Gerd. *On -sco verbs, Prefixes and Semantic Functions*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis 2000.
- HÄVERLING, Gerd. Actionality, tense, and viewpoint. In BALDI, P. – CUZZOLIN, P. (eds.). *New Perspectives of Historical Latin Syntax 2*. Berlin: Mouton de Gruyter 2010, s. 277–523.
- HEWSON, John – BUBENIK, Vít. *Tense and Aspect in Indo-European Languages. Theory, Typology, Diachrony*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 1997.
- JOHANSON, Lars. Viewpoint operators in European languages. In DAHL, Ö. (ed.). *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter 2000, s. 27–188.
- KOMÁREK, Miroslav. Prefixace a slovesný vid. *Slovo a slovesnost*, 1984, 45, 4, s. 257–267.
- KRIFKA, Manfred. Quantifying into Question Acts. *Natural Language Semantics*, 2001, 9, 1, s. 1–40.
- KÜHNER, Raphael – STEGMANN, Carl. *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. II. Band: Satzlehre, I. Teil*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung 1912.
- MEILLET, Ernout. De l'expression de l'aoriste en latin. *Revue de Philologie*, 1897, 21, s. 81–90.
- MEILLET, Ernout – VENDRYES, Joseph. *Traité de grammaire comparée des langues classiques*. Paris: Ed Champion 1924.
- MENGE, Hermann. *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik. Völlig neu bearbeitet von Thorsten BURKARD und Markus SCHAUER*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2000.

- NEKULA, Marek. Textové funkce německého členu a českého vidu. In: KARLÍK, Petr – PLESKALOVÁ, Jana – RUSÍNOVÁ, Zdenka (eds.). *Pocita Dušanu Šlosarovi*. Boskovice: Albert 1995, s. 213–222.
- PANHUIS, Dirk. *Gramatika latiny*. Praha: Academia 2014.
- PINKSTER, Harm. Tempus, Aspect and Aktionsart in Latin. In *ANRW* 29/1. Berlin – New York: Walter de Gruyter 1983, s. 270–319.
- PINKSTER, Harm. *The Oxford Latin Syntax*. Oxford: Oxford University Press 2015.
- SERBAT, Guy. Les temps du verbe en latin. *Revue des études latines*, 1976, 54, s. 308–352.
- STIEBITZ, Ferdinand. Vid a způsob slovesného děje. *Listy filologické*, 1928, 55, s. 1–14.
- SZEMERÉNYI, Oswald. *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1987.
- TOURATIER, Christian. *Lateinische Grammatik*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2007.
- TRÁVNÍČEK, František. *Studie o českém vidu slovesném*. Praha 1923.
- VAŘEKOVÁ, Jarmila. *Slovesný vid v řečtině (se zaměřením na problematiku futura)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze 2007 (nepublikovaná diplomová práce).
- VENDLER, Zeno. Verbs and Times. *Philosophical Review*, 1957, 56, s. 143–160.
- VERKUYL, Henk J. *A theory of aspectuality: the interaction between temporal and atemporal structure*. Cambridge: Cambridge University Press 1993.
- VERKUYL, Henk J.. Aspectual composition: Surveying the ingredients. In VERKUYL, H. J. – DE SWART, H. – VAN HOUT, A. (eds.). *Perspectives on Aspect*. Dordrecht: Springer 2005, s. 19–39.
- ZMRZLÍKOVÁ, Jana. *Vyjadřování aspektu v češtině a ve finštině*. Brno: Masarykova Univerzita 2009 (nepublikovaná diplomová práce).

Citované překlady antických textů:

(originální texty citovány dle Bibliotheca Teubneriana Latina)

- APULEIUS, *Zlatý osel*. Praha: Svoboda 1974 (překlad Václav BAHNÍK).
- GAIUS IULIUS CAESAR, *Válečné paměti*. Praha: Svoboda 1972 (překlad Ivan BUREŠ).
- HORATIUS, *Vavřín a réva*. Praha: Odeon 1972 (překlad Rudolf MERTLÍK).

LIVIVS, *Dějiny*. Praha: Svoboda 1972 (překlad Pavel KUCHARSKÝ).

OVIDIVS. *Proměny*. Praha: Odeon 1969 (překlad Ferdinand STIEBITZ).

PHAEDRVS, *Bajky*. In: Svět ezopských bajek. Praha: Svoboda 1976 (překlad Václav BAHNÍK).

Mgr. Martina Vaníková, Ústav řeckých a latinských studií, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, nám. Jana Palacha 2, Praha 1, 116 38
martina.vanikova@gmail.com